

CAPITOLUL 9: DOMENIUL RELATIVEI

În capitolele 6-8 ne-am ocupat de clasificarea relativelor, acordând atenție mai ales *joncțiunii relative*. Ultimul capitol al volumului este consacrat *domeniului relativei*, adică Grupului Comp, care conține, pe lângă elementul relativ, pozițiile de extracție a relativului și predicția subordonatei.

1. CATEGORIA RELATIVIZATĂ. POZIȚII DE EXTRACȚIE A RELATIVIZATORULUI

Procedăm în continuare la descrierea pozițiilor de extracție a relativizatorului, examinând în același timp unele combinații (sub aspectul pozițiilor sintactice) între centrul gazdă și relativă. Nu putem spera să identificăm toate combinațiile posibile, de aceea le vom prezenta numai pe cele mai frecvente. Rezultatele studiului statistic din *Secțiunea 2* se bazează pe analiza unui corpus restrâns – microcorpusul relativelor complete cu *care* din categoria C (359 de construcții).

1.1. Poziția Subject

Relativizatorii extrași din această poziție sintactică pot fi: *care, cine, ce, cât¹, de, oricine, orice, oricare, oricâți* și relatorul *ceea ce*.

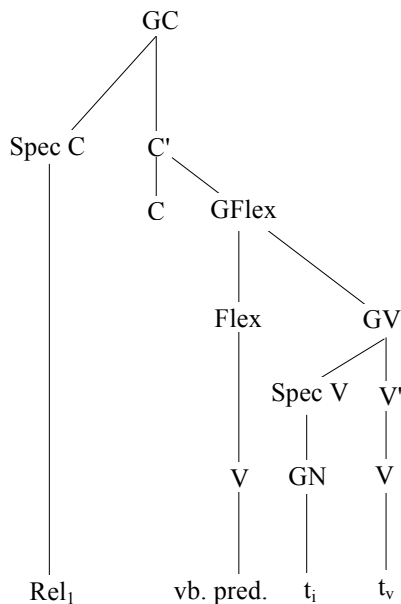
- (1) *G.C., omul* [_{GC} **care**_i *s-a descalificat* _{t_i} *pe veci, înscriind în rechizitoriu 60.000 de morți în contul lui Ceaușescu*]. (B01, 311, 49)
- (2) [_{GC} **Cine**_i *n-ajunge* _{t_i} *la struguri*]_j *spune* [_{GD} *pro* [_{GC} **e_j**]] *că sunt acri*. (C02, 14)
- (3) *O enervau chipurile pe care le descoperea pe la geamuri*, [_{GD} *femeia* [_{GC} **ce**_i *și chema* _{t_i} *fiul*]], *automobilele astea din curte*. (B02, 517)
- (4) *În* [_{GD} *toți anii* [_{GC} **de**_i *trecură* _{t_i}]], *doar din povestirile martorilor la spectacole, ale actorilor și regizorilor care au colaborat cu centrul am aflat câte ceva (...)* (J03, 627)
- (5) [_{GC} **Câți**_i *s-au aflat acolo* _{t_i}], [_{GD} **toți** *pro*]_j [_{GC} **e_j**]] *s-au bucurat*.
- (6) *Țepelea răspunde că el nu renunță la controlul parlamentar*, [_{GA_v} **e_j** [_{GC} **orice** *ar fi* _{t_i}]]. (B01, 170, 27)

- (7) *Conduce după principiul: „Așa e bine, pentru că așa îmi place mie!” ceea ce ține la o întreprindere proprie, nu și la televiziunea publică.* (B01, 71, 15)

Am văzut (*supra*, Cap. 2, § 3.2), că subiectul în limba română este în poziție postverbală, poziție A(rgumentală). Nominativul este un caz atribuit în poziție postverbală.

Structurile GC de sub (1) – (7) pot fi reprezentate astfel:

- (8)

Am întâlnit în corpus (în categoria C – limbă vorbită) un exemplu în care relativizatorul subiect este dublat de un demonstrativ anaforic. Relativa este suspendată imediat după relativizator, enunțul continuând cu pronumele demonstrativ în poziție de subiect:

- (9) *Am dat mai mult pe spirulină care era am dat mai mult pe spirulină o sută treispe mii, care aia nu-i ajunge decât două săptămâni, ă i-a dat și lecitină, n-am înțeles de ce i-a dat...* (C04, 28, 84)

1.2. Poziția Obiect direct

Deplasarea elementului relativ din poziția de obiect direct pune două probleme: dublarea prin clitic a relativului și prepoziția *pe*, marcă a poziției sintactice de Obdir. Relativizatorii sunt aceiași, cei acceptați și în poziția subiect.

- (10) *Un singur mesaj: guvernul deplasează greul impozitelor de pe cele directe, pe care, le, plătești* t_i *vrei-nu-vrei, pe cele indirecte (TVA).* (B01, 353, 59)

În situațiile de tipul celei de sub (10), lanțul relativ coreferențial este alcătuit din pronumele relativ, poziția vidă (urma) și cliticul coindexat.

- (11) *Poate nu mă credeți, dar oricum nu pot spune tot ce, simt* t_i *doar în 45 de secunde.* (C01, 282)

În (11), lanțul este alcătuit din relativ și urmă, fără dublare prin clitic. Dublarea prin clitic depinde de pronumele selectat, care trebuie să autorizeze cliticul: *care* este întotdeauna dublat, *ce*, *cât*, *de* sunt opțional dublate, în funcție de natura antecedentului, de exemplu:

- (12) a. *O imagine, asta a fost tot* [*ce*_i *am crezut* t_i]. (C04, 145, 148)
b. *Asta a fost tot [*ce*_i *l-am crezut* t_i].
c. *Pierdu toată averea* [*ce*_i *agonisise* t_i].
d. *Pierdu toată averea* [*ce*_i-*o*_i *agonisise* t_i].

Cu antecedent nominal vid, dublarea lui *ce* este imposibilă.

- (13) a. *Nu poate omul toate* [*câte*_i *le*_i *dorește* t_i].
b. *Îi număra pe toți* [*câți*_i *îi*_i *vedea* t_i].
c. *Ăl* [*de*_i-*l*_i *chemași* t_i] *nu mai vine?*
d. *Vestea* [*de*_i *mi-i* *spune* t_i].

Cât și *de* sunt frecvent dublate când au antecedent [+personal] și rar, dar posibil, cu antecedent [-personal].

- (14) a. *copilul [*pe care*_i *văd* t_i]
b. *locul* [*ce*_i *mi-ai arătat* t_i]
c. *după atâtea mese* [*câte*_i *înghițise* t_i]
d. *sfatul* [*de*_i-*mi* *dăduși* t_i]

În (14 a), relativul apare însoțit de prepoziția *pe*, marcă a poziției de obiect direct. Prezența prepoziției nu depinde de natura GN antecedent, ci

de natura pronumelui folosit. Astfel, se observă că pronumele *care* este obligatoriu însoțit de prepoziția *pe* (în limbajul standard), *cât* este rar însoțit de prepoziție (mai ales când antecedentul este [-personal], de regulă apare fără prepoziție: *după atâtea mese câte înghițise*), iar *ce* și *de*, fiind invariabile, nu admit niciodată prepoziția *pe*.

Spre deosebire de franceză și italiană (limbi care cunosc fenomenul de cliticizare), unde cliticul este în distribuție complementară cu GN-obiect corespunzător, în limba română, cliticul apare simultan cu GN. Cliticul este generat în poziție argumentală, care îi conferă o interpretare funcțională. În termenii teoriei urmelor, cliticul leagă o categorie vidă în poziție argumentală². În GB, agramaticalitatea enunțurilor din limba franceză în care cliticul dublează GN a fost pusă pe seama filtrului de caz: cliticul are nevoie de caz, pe care îl absorbe din pozițiile argumentale, astfel GN nu mai poate primi caz. În limba română, GN coocurente cu cliticul pot primi caz (*cf.* generalizarea lui Kayne³) prin alte mijloace: prepoziția *pe*. Totuși, dublarea presupune prepoziția, însă reciproca nu este întotdeauna adevărată:

- (15) a. *Văd pe cineva / ceva.*
b. *Nu văd nimic / pe nimeni.*

Pe presupune selectarea unui GN [+personal, +individualizat]. Dublarea prin clitic de Ac este obligatoriu dependentă de tipul de obiect direct ([+specific, +definit]) și de trăsătura semantică a centrului nominal ([+uman / +pronominal])⁴.

Dobrovie, 1987, 1994/2000, consideră că mecanismul pe care îl presupune deplasarea elementului relativ trebuie parametrizat pentru limba română, iar corelația fenomenului de dublare a obiectului direct cu prezența cliticelor în structurile relative trebuie să fie consecința constrângerii exercitate de către același principiu al limbii și nu o ipoteză. De asemenea, autoarea citată afirmă că structurile relative pot fi diferite într-o limbă dată, aceasta depinzând de strategiile alese: deplasare / non-deplasare, cuantificare / non-cuantificare⁵. Concluzia la care ajunge este aceea că structurile relative (și interogative), ca și GN dislocate se bazează pe deplasarea într-o poziție A, dar se califică drept structuri cuantificate numai dacă relativul sau GQ (cuantificatorul) din poziția inițială are trăsături de cuantificare marcate. Statutul de cuantificator al grupului relativ depinde de difuzarea trăsăturilor de cuantificare din elementul relativ pe care îl domină. În privința dublării prin clitic a obiectului direct,

consideră că o structură de tipul [Rel_i, cl_i, e_i] violează principiul conform căruia variabilele nu au caz. Relativul este un cuantificator care are nevoie de un caz, or categoria vidă neavând caz, nu este variabilă⁶. Româna are, în opinia lui Dobrovie, două tipuri de structuri relative: tipul *care* și tipul *cine*, diferite în privința cuantificării.

Rămânând la marcarea acuzativului obiect direct cu prepoziția *pe*, trebuie menționat fenomenul, aproape generalizat în registrul oral, al suprimării acestei prepoziții⁷. Cliticul este însă întotdeauna prezent, el făcând posibilă menținerea legăturii cu poziția de extracție:

- (16) *Ce măsuri s-au luat în zonă, pentru că din informațiile [care_i le_i am pro t_i din cartier] și invitata care a fost intervievată pe casetă, am înțeles că s-a furat o mașină în strada Nicolae Cănea, în aceeași săptămână...* (C05, 01)
- (17) *Cu cei 25-30.000 de lei [care_i ni-i_i vor da pro t_i] vom face aprovizionările de iarnă.* (C01, 103)
- (18) *Eram în Brăila, sunt brăileancă, și timpurile [care_i le_i trăim pro t_i acum] le-am trăit io atunci în Brăila.* (C04, 64, 28)

1.3. Poziția Obiect indirect

În limba română, dativul este un caz marcat morfologic, iar dublarea lui prin clitic este uneori obligatorie și este posibilă oriunde.

- (19) a. *copilul [căruia_i îi_i dăduse cartea t_i]...*
b. **copilul [de_i-i_i dăduse cartea t_i]...*
c. *copilului [de_i-i_i dăduse cartea t_i]...*
d. **copilul [ce_i-i_i trimisese cartea t_i]...*
e. **copilului [ce_i-i_i trimisese cartea t_i]...*
f. *toți [la câți_i le_i dăduse cartea t_i]...*

Remarcăm faptul că singurele construcții acceptabile sunt cele de sub (19 a), (19 c) și într-o oarecare măsură (19 f). *Care* este singurul relativ care acceptă extracția din poziția de obiect indirect cu dublarea prin clitic în D, datorită flexiunii sale bogate. Enunțul de sub (19 c) este ambiguu, relativul *de* (din cauza opacității lui în privința mărcilor flexionare) putând fi interpretat atât ca nominativ, cât și ca dativ; în situația în care ar fi deplasat din poziția de nominativ, indexarea din (19 c) trebuie refăcută:

(20) *copilului_i [de_j-i dăduse cartea t_j]*...

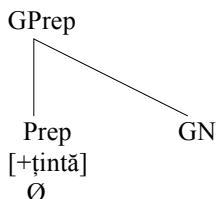
(Unde t_j reprezintă urma relativului deplasat din poziție de subiect).

Aceeași interpretare ar face posibil enunțul de sub (19 b), marcat ca nereperabil numai pentru indexarea respectivă.

În (19 f), relativul *cât* este însoțit de prepoziția *la*, marcă a dativului analitic⁸ (posibil aici datorită valorii cantitative a relativului) și este dublat prin clitic de D.

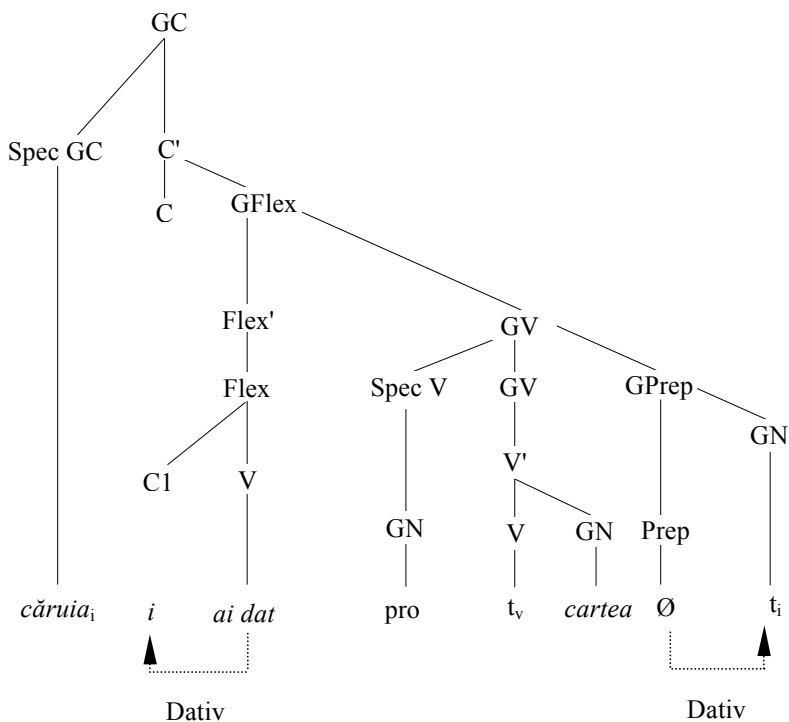
Dativul românesc, spre deosebire de nominativ și acuzativ, care sunt cazuri structurale, este un caz inerent, atribuit în D-structură, exprimând funcția semantică inerentă [+țintă]. Dobrovie, 1989, tratează diferențele dintre obiectul direct și obiectul indirect în termeni de caz. Fiind marcate cu caz inerent, obiectele indirecte nu sunt atribuite în S-structură, deci nu pot face distincția între diferitele tipuri de categorii vide. Prezența cliticelor în D va fi așadar irelevantă pentru statutul de variabile al categoriilor vide pe care le leagă, mai mult, urmele lăsate de GN marcate cu caz inerent nu intră în tipologia categoriilor vide. Cornilescu, 1995, consideră dativul românesc atribuit de o prepoziție vidă lexical, în configurații de tipul:

(21)

Așadar, conform interpretării dativului atribuit de o prepoziție vidă, o structură de tipul (19 a) ar putea fi reprezentată astfel:

(22)

În limba vorbită, relativul deplasat din poziția de obiect indirect este uneori folosit invariabil, cliticul fiind cel care recuperează informația pierdută. În (23), pronumele antecedent al relativei este în cazul D, în acord cu cliticul. Remarcăm dezacordul din relativă, vorbitorul atribuind predicatului marca de plural a obiectului indirect:

(23) *Vă felicit cu difuzarea serialului „Clona“ în zilele lucrătoare și dacă ați putea să mai faceți încă o bucurie* [GD celor_i pro [GC **care**_i le_i plac „Secretul iubirii“]]. (C01, 117)

În (24), cazul antecedentului este impus prepozițional, așadar, neexistând coincidența de caz și poziție sintactică între antecedent și relativ, singura modalitate prin care se recuperează informația pierdută este cliticul:

- (24) *Dragă PRO TV, aş vrea, în primul rând, să aduc condoleanţe şi păreri de rău celor năpăstuiţi de soartă, [G_{Prep} pentru cei [G_C care_i viiturile şi, mai nou, tornadele, le_i-au răpit munca de-o viaţă, lă-sându-i cu durerea şi speranţa]].* (C01, 118)

1.4. Poziţia Atribut (complement al numelui)

1.4.1. Atribut genitival

- (25) a. *marea* [G_C [G_N ale cărei valuri]_i [G_{Flex} se sparg t_i]]...
b. *marea* [G_C [G_{Prep} în [G_N valurile căreia]_i [G_{Flex} au plutit t_i]]...
c. *marea* [G_C [G_N ale cărei valuri]_i [G_{Flex} le_i adoră t_i]]...

Se observă posibilitatea de a avea două variante în S-structură, în ambele relativul în G fiind deplasat cu întregul GN care poate fi în poziţie de subiect (25 a), de circumstanţial (25 b) sau de obiect direct (25 c).

Transformaţional, structuri de acest tip se explică⁹ prin legare relativă urmată de acord (care va implica şi constituentul posesiv prin copierea genului, cazului şi a numărului de la centrul genitivului) şi apoi deplasarea elementului relativ constrâns obligatoriu de *Pied-piping*. După aplicarea deplasării relativului, GN adus în poziţie frontală i se vor aplica reguli morfofonemice care îl explică pe -a final: *ale cărei ferestre / ferestrele căreia*¹⁰.

Toate exemplele din corpus în care relativul este atribut genitival sunt de tipul (a, c), probabil cel mai frecvent tip de atribut în limba actuală de uz mediu:

- (26) *Îl ascult pe Richard Wagner din a cărui proză decupez foarte clar cuvântul „Securitate“.* (B03, 226, 29)

1.4.2. Dativ posesiv

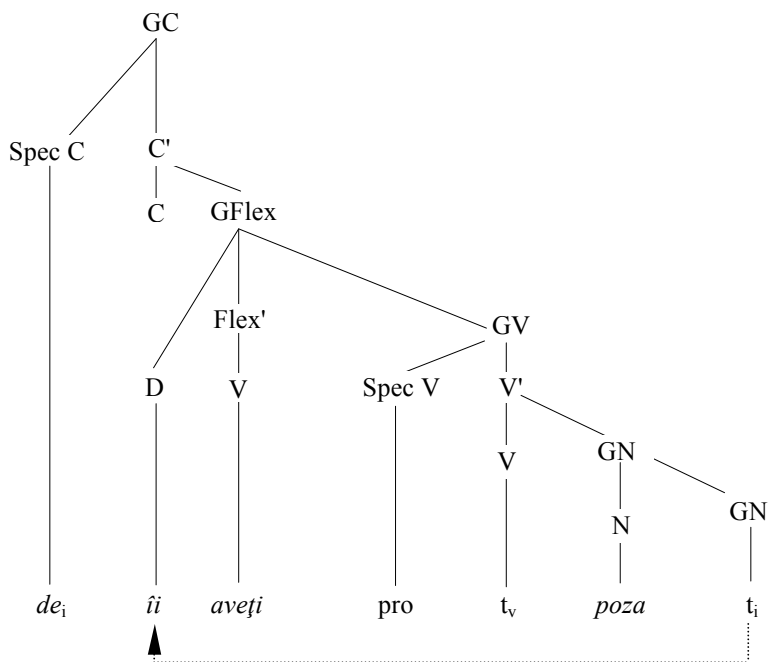
Nilsson, 1969, semnalează situaţii în care relativul deplasat este dublat printr-o formă pronominală care nu are valoare de clitic, ci valoare de dativ posesiv, deci este component al unui GN:

- (27) *Mama dumneaei fusese cucoana Zamfîriţa, [G_C de_i [G_{Flex} -i aveţi [G_N poza t_i în ulei]]].* (apud Nilsson)

Lanțul coreferențial din (27) cuprinde trei elemente: relativul, pronumele în D și urma relativului deplasat din GN, care ocupă poziția unui determinant nominal în genitiv.

Construcția relativă de sub (27) ar putea fi reprezentată astfel:

(28)

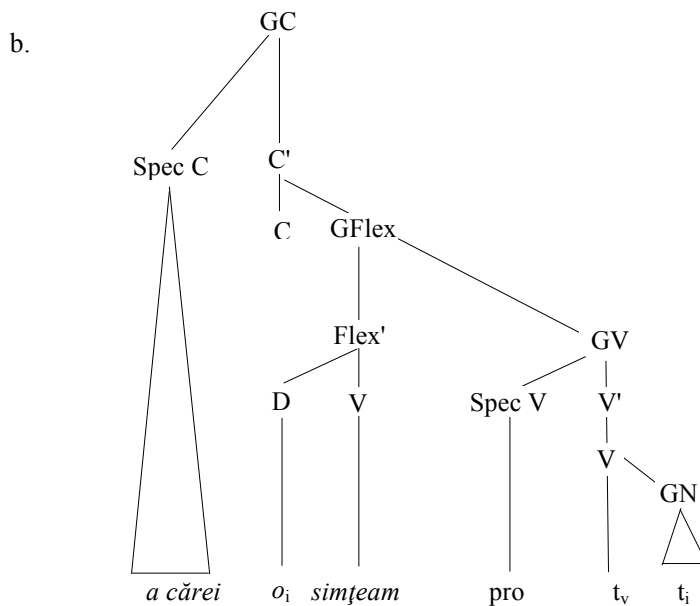
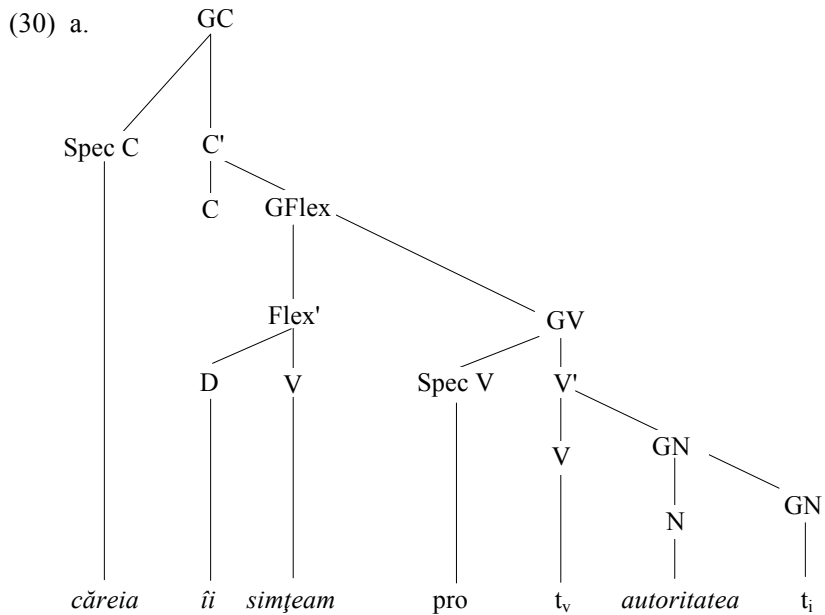

De asemenea, Nilsson, 1969, atrage atenția asupra sinonimiei construcțiilor:

(29) a. *o dragoste [căreia_i [îi_i simțeam autoritatea t_i]]...*

b. *o dragoste [a cărei autoritate_i [o_i simțeam t_i]]...*

Reprezentările lor sunt diferite:

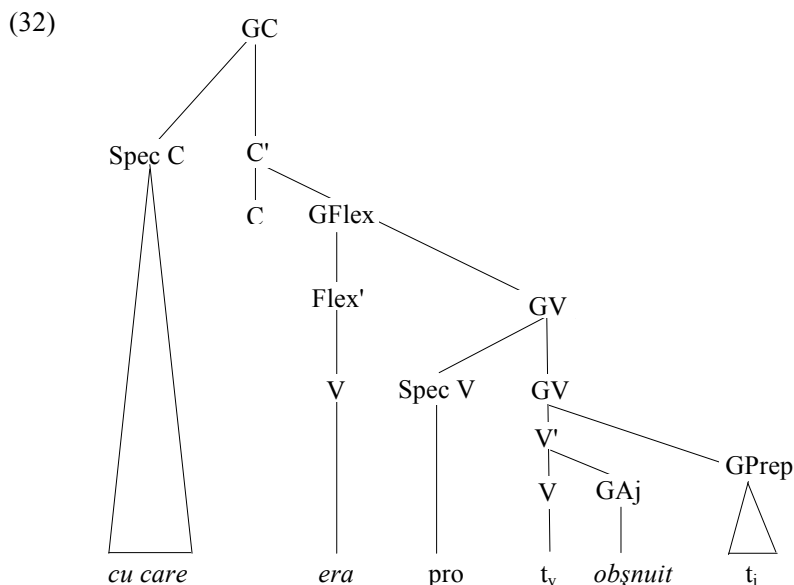

Deosebirea dintre (29 a) și (29 b) constă în extensia grupului relativ. În (29 a) este deplasat numai determinantul nominalului *autoritatea*, iar urma lăsată de acesta apare sub nodul Flex, asemenea unui clitic, dativul explicându-se prin faptul că pronumele personal românesc nu are forme neaccentuate de genitiv. În (29 b), se deplasează întregul GN al cărui centru este nominalul în Ac – obiect direct, iar acesta trebuie dublat prin clitic.

1.5. Obiect prepozițional

- (31) a. *casa [cu care_i [era obișnuit t_i]]...*
 b. *ăl [de_i m-am întâlnit cu el t_i]]...*
 c. *aia [care_i [te-ai îmbrăcat ieri cu ea_i]] (A.B., text oral)*

Structura de sub (30 a) este de forma:

În (31 b), urma grupului prepozițional nu mai este vidă, ci este lexicalizată¹¹, este ocupată de un pronume cu prepoziție. Fenomenul are caracter izolat, regional și popular și nu apare numai cu relativul *de*, care este invariabil, ci și cu *care* (31 c), dar, în acest caz, prepoziția nu se mai deplasează împreună cu grupul relativ.

1.6. Poziția *Nume predicativ* (atributiv de bază¹²)

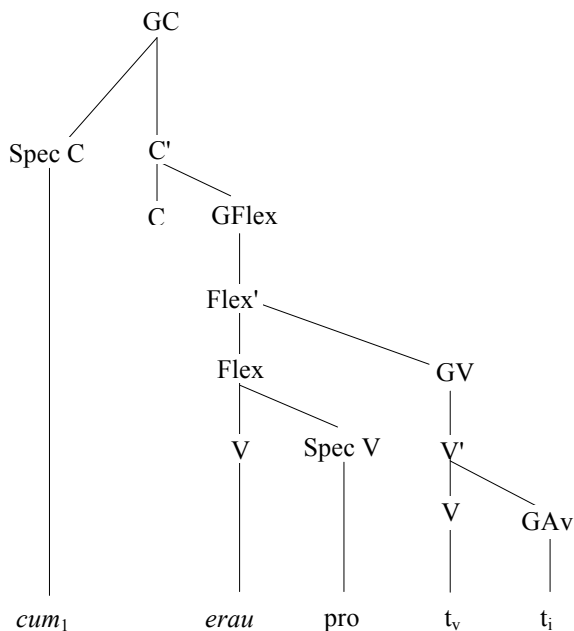
Poziția de extracție a relativului poate fi nume predicativ.

(33) *Autorul pare să ignore* [_{GC} *ce_i* înseamnă cu adevărat text de interes public *t_i*] și desemnează prin această formulă strict textele cu conținut direct sau indirect publicitar, ceea ce este un abuz, de nu chiar o gigantică eroare. (J02, 210)

(34) *Nici culorile nu mai sunt* [_{GC} *cum_i* erau pro *t_i*], de bună calitate. (B10, 523)

Reprezentarea lui (34) este:

(35)

1.7. Poziția *Element predicativ suplimentar* (atributiv transformat)

Relativul poate fi (element) predicativ suplimentar, deplasarea sa făcându-se peste mai multe noduri. Am reprezentat în enunț și structura de origine a categoriei relativizate: grup prepozițional într-un GC conjuncțional suprimat. Mecanismul deplasării este similar cu cel din alte poziții:

- (36) *Vă spun că legea asta în formă_i [în care_i o_j vedeți pro [GC e [GFlex e [GV e pro_j [GPrep t_i]]]], chiar dacă o să se supere...* (C03, 18)

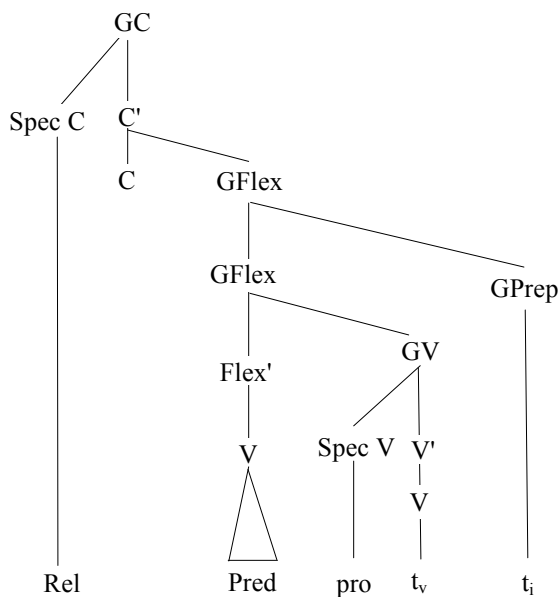
1.8. Poziții de Adjunct

În aceste poziții apar pronume și adverbe relative care pot fi însoțite și de prepoziții (inclusiv aici și realizările în D și G prepozițional ale circumstanțialelor):

- (37) a. *locurile [prin care_i [am căutat t_i]]*
 b. *atâtea mâini [prin câte_i [a trecut t_i]]*
 c. *ziua [când_i [ne-am întâlnit t_i]]*
 d. *locul [unde_i [l-am găsit t_i]]*
 e. *parcul [pe unde_i [ne-am plimbat t_i]]*
 f. *perioada [de când_i [nu ne-am văzut t_i]]*
 g. *modul [cum_i [a lucrat t_i]]*
 h. *omul [grație căruia_i [ai reușit pro să te descurci PRO t_i]]*
 i. *pagina [asupra căreia_i [se aplecase t_i]]*

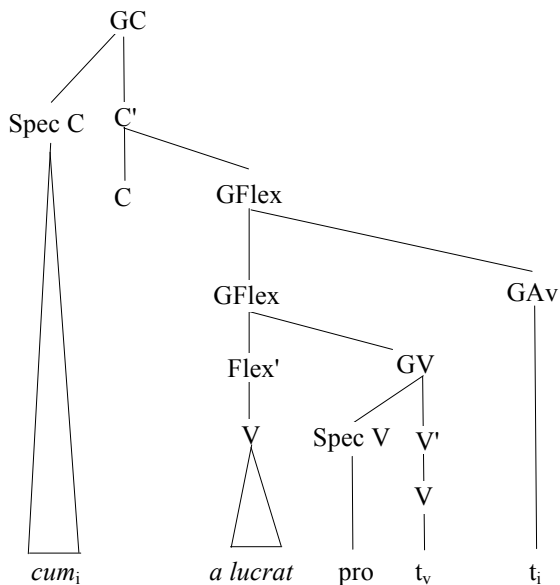
Structurile de sub (37 a) – (37 f) pot fi reprezentate astfel (38):

(38)

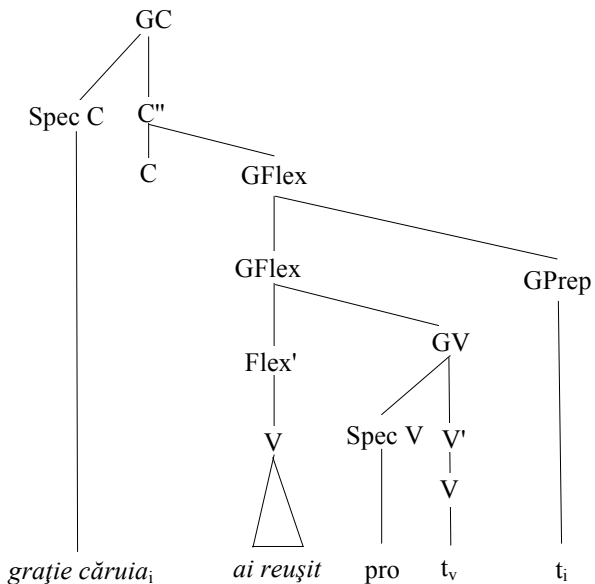
Enunțul (37 g) este reprezentat în (39):

(39)

Structurii de sub (37 h) îi corespunde (40):

(40)

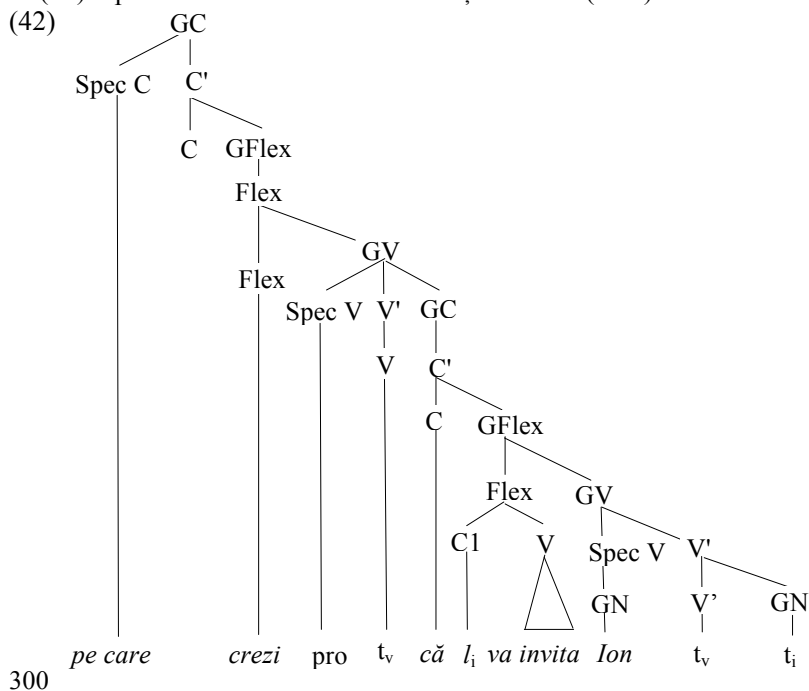

1.9. Deplasarea elementului relativ peste mai multe borne

Deplasarea elementului relativ este o transformare nelegată (*cf.* engl. *unbounded*), care poate avea loc peste mai multe borne. Din această perspectivă, a locului de destinație a elementului deplasat, s-au identificat două tipuri de deplasare: scurtă (*cf.* engl. *short movement*), ca în (41 a) și la distanță (*cf.* engl. *long movement*), ca în (41 b), (41 c). Am indicat sub (41 b) un caz de deplasare peste două borne, remarcând că o asemenea operație este autorizată în limba română. Extracția elementului relativ s-a făcut din poziția de obiect, sub nodul Flex fiind prezent cliticul coindexat [-I]. Sunt posibile și deplasări peste trei borne¹⁵, interpretarea relativului la o distanță atât de mare de urma coindexată fiind posibilă datorită cliticului – în (41 c) este un clitic de D:

- (41) a. *Om*<sub>[GC **pe care**_i [_{GFlex} **îl**_i va invita Ion t_i]] nu va veni.
 b. *Om*<sub>[GC **pe care**_i [_{GFlex} crezi [_{GC} **că** [_{GFlex} -I_i va invita Ion t_i]]]] nu va veni.
 c. *Erau întrebări* [_{GC} **căroră**_i [_{GAv} probabil [_{GC} **că** [_{GFlex} vor încerca [_{GC} **să** [_{GFlex} **le**_i aștepta un răspuns t_i]]]]]]. (*apud* Pană-Dindelegan, 1992).</sub></sub>

În (42) reprezentăm S-structura construcției de sub (41 b):

Deplasarea elementului relativ se supune condiției de subiacență pentru că există posibilitatea deplasărilor ciclice (*Comp-to-Comp*). Poziția [Spec, GC] funcționează ca o „trambulină“ pentru elementul deplasat, care va avansa în SpecC al propoziției de rang superior, astfel fiind posibile deplasările la mare distanță.

Există însă structuri care blochează deplasarea elementului relativ, constituindu-se în *bariere*. Pentru construcțiile relative, condiția de subiacență a fost reformulată în termeni de barieră. Aparent, validarea construcțiilor de sub (41) ar fi un semn că în limba română condiția de subiacență nu este respectată, dar concluzia lui Rizzi¹⁴ poate fi adoptată și în cazul limbii române:

(43) *tânărul* [_{GC} *căruia*_j [_{GFlex} *mă întreb* [_{GC} *ce poveste*_i [_{GFlex} *i*_j-am spus *t*_i *t*_j]]]].

Relativul în D a trecut peste o bornă GC, care nu este barieră pentru deplasarea elementului relativ. În limba română, ca și în italiană, GN și GC sunt bariere:

(44) *tânărul [_{GC} *căruia*_i [_{GFlex} *întrevăd* [_{GN} # *posibilitatea* [_{GC} # *t*'_i [_{GFlex} *să-i* *fi povestit asta t*_i]]]]]]...

În (44), am notat cu # borna care blochează deplasarea elementului relativ. Urma *t*'_i reprezintă o urmă intermediară pe care elementul relativ o lasă în SpecC pe care l-a survolat. Exemplul (44) nu este acceptabil pentru că elementul relativ nu și-a putut continua traiectoria până în SpecC, prin deplasări succesive. Neavând un Spec-„trambulină“, GN este o barieră pentru deplasarea relativului.

Este posibil ca un relativ să fie supus la două deplasări: o deplasare a GN și o deplasare a elementului relativ:

(45) *tânărul* [_{GC} *care*_i [_{GFlex} *crezi* [_{GC} *că t*'_i [_{GFlex} *e considerat t*'_i [_{GV} *a fi t*_i *bun*]]]]]]... ▲ ▲ ▲

Deplasarea elementului relativ   Deplasarea GN

Relativul *care* se deplasează în poziția subiect a GFlex, unde *i* se atribuie cazul Nominativ, apoi se deplasează în [Spec, GC], alături de complementizatorul *că*, unde însă nu poate rămâne și astfel, avansează în [Spec, GC] superior.

În termenii gramaticii „uzuale“, relativul deplasat asigură legarea sintactică a subordonatei relative de regentul nominal, dar „se analizează“ ca subiect al infinitivului (*a fi bun*).

2. TESTE DE ACCESIBILITATE

În această secțiune prezentăm rezultatele unui studiu efectuat pe un microcorpus conținând construcții relative cu conectivul *care*. Am urmărit să identificăm tiparul specific limbii române privind ierarhia pozițiilor sintactice relativizabile (comparativ cu ierarhia propusă de Keenan și Comrie, 1977 (*Accessibility Hierarchy*), corelând aceste observații cu două strategii cognitive – strategia *încheierii* și a *forme normale* (*Closure strategy* și *Normal Form strategy*), formulate de Prideaux, 1984, *apud* Yamashita, 1994.

2.1. Ierarhia accesibilității

Ierarhia de accesibilitate propusă de Keenan și Comrie, 1977, se bucură în ultimii ani de atenția cercetătorilor preocupați de analiza sintactică și pragmatică (mai ales bazată pe corpus) a construcțiilor relative¹⁵.

Keenan și Comrie afirmă că poziția sintactică cea mai accesibilă atât pentru locutor, cât și pentru receptor este poziția subiect. Celelalte (obiectul direct, obiectul indirect, numele în caz oblic etc.) sunt accesibile într-o măsură mai mică, în ordinea:

S > OD > OI > OBL > GEN > Comparativ

Funcțiile sintactice din schemă se referă la categoria relativizată, adică la relativizator. Ne propunem să vedem dacă și în limba română locutorul respectă această ierarhie în formarea relativei.

2.1.1. Strategii cognitive

Yamashita, 1994, studiază propozițiile relative în limba engleză din perspectiva a două strategii cognitive (strategia *închiderii* și strategia *forme normale*, formulate de Prideaux, 1984).

- **Strategia închiderii:** în procesarea unei unități sintactice (propoziție, frază) receptorul tinde să ajungă la finalul acelei unități cât mai curând posibil;
- **Strategia formei normale:** receptorul prezumă că unitatea sintactică este procesată în formă canonică, dacă nu este marcată altfel.

Aceste strategii, aplicate la propoziția relativă, îl conduc pe Yamashita, 1994, la următoarea ipoteză privind gradul de procesare a sintagmei *antecedent + relativ*: combinația OS se procesează mai ușor decât OO și SS mai ușor decât SO.

Ne propunem să urmărim cum funcționează aceste principii în cazul construcțiilor românești, pornind de la ipoteza că modul diferit de marcare a pozițiilor sintactice în română poate conduce la rezultate diferite.

Urmărim ierarhia accesibilității în „domeniul“ relativizatorului, pentru că forma și funcția lui depind de categoria relativizată (cu unele excepții, în amalgamările sintactice pe care nu le avem însă în vedere aici). Ierarhia de procesabilitate va fi urmărită în corpus pentru a identifica cea mai frecventă combinație antecedent – relativ.

2.1.2. Datele din limba română

Am folosit în această analiză un microcorpus alcătuit din 359 de construcții, relative complete cu relativizatorul *care*. Toate exemplele sunt din categoria C.

Rezultatele privind ierarhia pozițiilor sintactice ocupate de relativizator se află în *Tabelul 1*:

Poziția sintactică		Nr. constr.	Procent	
<i>S</i>		242	67,4%	
<i>Od</i>		64	17,8%	
<i>Oi</i>		2	0,6%	
<i>G</i> <i>Prep</i>	<i>Circ</i>	12	3,3%	13%
	<i>Obprep</i>	35	9,7%	
<i>Np</i>		1	0,3%	
<i>A genitival</i>		2	0,6%	
<i>A prep</i>		1	0,3%	
Total		359	100%	

Ierarhia identificată în corpus:

S > OD > OP > OI > A_G > A_P > NP

Tabelul 1 – Pozițiile sintactice ale relativizatorului

Așa cum arată datele din *Tabelul 1, Ierarhia accesibilității* formulată de Keenan și Comrie, se confirmă parțial în cazul românei¹⁶ (cf. $S > OD > OI > OBL > GEN > Comparativ$ ¹⁷). Singura deosebire pe care o remarcăm este plasarea pe o poziție superioară a obiectului prepozițional (sau circumstanțial cu prepoziție), înaintea obiectului indirect în D. Explicația poate fi aceea că în română cazul marcat prepozițional este mai accesibil decât cel oblic; prepoziția este în toate cazurile impusă de guvernorul categoriei relativizate, așadar nu se impune un efort suplimentar de procesare, ca în cazul atributului genitival. Am văzut, *supra*, § 1.4, că relativizatorul atribut pune probleme locutorului pentru că presupune deplasarea GN dominant o dată cu relativul. În ceea ce privește valorile obținute în calculul accesibilității, am constatat că (cel puțin pentru subiect și obiect direct) sunt apropiate de datele obținute de Yamashita, 1994 și de Haan, 1987, așadar teoria este confirmată de datele din corpus și în cazul românei.

Cel de-al doilea test efectuat pe același corpus are menirea de a verifica cea de-a doua ipoteză – relația funcțională dintre antecedent și relative în acord cu ierarhia de procesabilitate. Am inventariat toate funcțiile sintactice ale antecedentului și ale relativizatorului, apoi am grupat combinațiile obținute după tipurile majore discutate de Prideaux, *apud* Yamashita, 1994. Ipoteza lui Prideaux este că perechea antecedent – relativ respectă ierarhia: $OS > OO > SS > SO$, dacă e mai puternică strategia cognitivă a închiderii sau $OS > SS > OO > SO$, dacă prevalează strategia formei normale. Am sistematizat datele din corpus în *Tabelul 2*¹⁸.

Antecedent-relativizator	Nr. c.	Nr. / tip	procent	
<i>Op - Op/Od/Oi</i>	67	79	22%	OO
<i>Oi - Oi</i>	1			
<i>Od - Od/Op</i>	11			
<i>Op - S</i>	72	126	35%	OS
<i>Od - S</i>	38			
<i>Oi - S</i>	16			
<i>S - S</i>	78	98	28%	SS
<i>Np - S</i>	20			
<i>S - Od/Op/Ag</i>	21	29	8%	SO
<i>Np - Op</i>	8			
<i>Ag - Ag</i>	1	12	3%	AO
<i>Ag - Od/Op</i>	4			
<i>Ag - S</i>	7			
<i>Apoz - S</i>		14	4%	
Ierarhia pozițiilor în corpus: OS > SS > OO > SO > AS > AO				

Tabelul 2 – Distribuția funcțiilor antecedentului și relativizatorului

Constatăm că rezultatele noastre confirmă ipoteza ierarhiei organizate după principiul *formeii normale*, ceea ce înseamnă că în română, o limbă cu topică relativ liberă, ordinea constituenților este totuși resimțită ca o coordonată importantă în organizarea enunțului. Am introdus în plus funcțiile atribut și apozitie, pentru a nu elimina nici o construcție din corpus. Antecedentul apozitie este destul de bine reprezentat în relațiile complete, așa cum am văzut și în descrierea acestor construcții. Pentru că apozitia este nume în nominativ în toate cazurile avute în vedere, atunci procentul obținut ar putea fi adăugat categoriei S(ubiect), pentru că din perspectiva procesării, apozitia în nominativ este la fel de accesibilă ca și subiectul. Adăosul procentelor respective la categoria SS nu modifică rezultatul final, pentru că aceasta rămâne oricum a doua opțiune în procesarea joncțiunii relative.

În concluzie, strategiile de procesare a relativei (preferința pentru o anumită categorie relativizată, relația dintre funcțiile antecedentului și ale relativului) depind într-o mică măsură de trăsăturile particulare ale limbii, de particularitățile morfologice, și se subordonează unor principii uni-

versale care țin de capacitatea de procesare, respectiv de receptare, a participanților la actul comunicării. Propoziția relativă este o configurație sintactică destul de complexă, totuși, se pare că frecvența ei mare, comparabilă cu subordonarea conjuncțională (*cf.* Vulpe, 1980) se explică prin faptul că vorbitorul uzează de anumite strategii prin care efortul de procesare (și de receptare) este atenuat.

Rezumând rezultatele analizei, aceste strategii sunt:

- (i) relativizarea elementului cel mai accesibil;
- (ii) respectarea pe cât posibil a ordinii canonice a constituenților;
- (iii) plasarea de regulă la sfârșitul enunțului (respectând principiul lui Leech, 1983, – maxima „finalului greu” – conform căruia constituenții complecși sunt plasați la finalul unității sintactice)¹⁹.

Așadar, complexitatea relativelor se compensează prin aceste strategii ajustate în funcție de constrângerile psiholingvistice manifestate în procesul de comunicare²⁰.

3. PREDICAȚIA RELATIVEI

Ne vom referi în această ultimă secțiune a lucrării la două aspecte care implică predicația subordonatelor relative: o opoziție modală (mai mult decât o simplă opoziție formală) și una pragmatică (focus și fundal).

3.1. Opoziția conjunctiv – indicativ

Concurența dintre conjunctiv și indicativ în construcțiile relative românești reprezintă o chestiune periferică în studiile dedicate relativelor sau în gramaticile noastre curente; puține sunt lucrările în care se menționează această opoziție, adesea indicându-se doar posibilitatea ca în anumite condiții relativa să fie construită cu verbul predicat la modul conjunctiv, fără a se da explicații privind factorii care determină prezența acestui mod (*cf.* G.A₂, 1966, 22, unde numeroase exemple de propoziții relative au predicatul la conjunctiv, dar sunt propuse numai pentru a ilustra faptul că prin acest mod se exprimă într-o enunțiativă potențială o acțiune realizabilă sau că atributivele relative pot avea nuanțe consecutive și finale).

3.1.1. Aportul analizelor efectuate

◆ NILSSON (1969)

Cea mai amplă discuție asupra problemei o întâlnim la Nilsson, 1969, 115 ș.u., care privește critic observațiile lui Dimand, 1904, despre modul verbal în română, precum și pe cele făcute de Sanfeld-Olsen, 1962, cu referire specială la propoziția relativă.

Nilsson consideră imperfecte „regulile” propuse de Sanfeld și Olsen, 1962, 343: (1) conjunctivul se folosește numai în propoziții non-accesorii (determinative / restrictive) când: (a) e vorba de un scop, de o destinație sau de un efect; (b) e vorba de o condiție care trebuie îndeplinită; (2) adesea conjunctivul e folosit după interogative sau după negații. Nilsson este în dezacord cu aceștia și în privința afirmației că numai în relativele restrictive este posibilă folosirea conjunctivului.

Lingvистa suedeză propune o analiză detaliată a condițiilor în care e utilizat conjunctivul, furnizând probabil prima descriere a distribuției acestui mod verbal în relativele românești. Nilsson, 1969, 116-122, prezintă trei tipuri de situații:

- *Cazul (a)* – subordonata implică ceea ce se dorește de la antecedent;
- *Cazul (b)* – regenta conține o negație, este interogativă (directă sau indirectă) sau este condițională;
- *Cazul (c)* – antecedentul este sau conține un superlativ sau o expresie analogă.

Exemplele cu care sunt ilustrate cele trei cazuri sunt numeroase și variate și nu se limitează la relative restrictive („determinative”, în terminologia cu care operează autoarea), infirmând astfel regula stabilită de Sanfeld-Olsen. Observațiile privind clasa / natura morfologică a termenilor care determină apariția conjunctivului sunt nuanțate: pentru cazul (a), de pildă, se indică atât verbe care „implică o așteptare, o dorință” (*a vrea, a cere, a căuta, a aștepta, a trebui*), cât și substantive care au aceeași proprietate (*gândul, găsirea, dorința*); se discută de asemenea opoziția [+/-determinat] pentru nominalul antecedent, relativele cu conjunctiv fiind posibile în ambele situații. Interesantă este, de asemenea, comparația cu franceza și italiana atât sub aspectul tipurilor de construcții care acceptă sau impun conjunctivul, cât și sub aspectul frecvenței în raport cu indicativul²¹.

În ciuda varietății exemplilor pe care le oferă, a distincțiilor de finețe pe care le face, analiza lui Nilsson se limitează la descrierea celor trei cazuri,

fără a găsi o explicație pentru relația dintre factorii care declanșează opțiunea pentru modul conjunctiv și relativa însăși. Considerăm că descrierea construcțiilor de care ne ocupăm trebuie să conțină o asemenea explicație, precum și o decizie privind plasarea mecanismului de selecție modală la unul dintre nivelurile lingvistice: sintactic, semantic sau pragmatic.

♦ KAMPERS-MANHE (1991)

Lingvistica franceză a acordat o atenție specială folosirii subjonctivului în propozițiile relative; atât în gramatici normative, cât și în gramatici tradiționale sau în lucrări specializate se discută condițiile sintactice sau semantice ale prezenței subjonctivului²².

Într-o lucrare dedicată exclusiv problemei opoziției dintre cele două moduri în structurile relative din limba franceză, Kampers-Manhe, 1991, ajunge la o concluzie similară cu cea formulată de Nilsson, 1969, identificând trei contexte principale în care relativa are predicat la modul conjunctiv:

- a) *context volitiv* (relativă subordonată unui verb volitiv, unui verb volitiv încadrat într-o altă propoziție sau într-o frază imperativă).
- b) *context negativ / interogativ / ipotetic* (antecedentul este complement al unui verb la formă negativă, interogativă sau al unui verb dintr-o propoziție condițională): în primele două contexte, antecedentul este un GN non-specific, fără referent identificabil.
- c) *context superlativ* (factorul „subjonctivigen”²³ se găsește în GN complex care conține relativa și care este sau face parte dintr-o expresie superlativă).

Ipoieza lui Kampers-Manhe este aceea că în limba franceză, folosirea subjonctivului în propoziția relativă este determinată de acțiunea unui operator modal. Adaptând teoria lui Jackendoff, 1972, Kampers-Manhe, 1991, 233, admite prezența unui operator modal negativ, a unui operator modal interogativ și a unuia condițional. Când GN care conține o relativă se găsește în câmpul de acțiune al unui operator de acest tip, relativa va avea predicatul la conjunctiv, iar GN va primi o interpretare non-specifică.

3.1.2. Opoziția conjunctiv – indicativ în relativele românești

Excerptând din corpus construcțiile relative în care modul verbal din subordonată este conjunctivul, constatăm că toate conțin factorii „subjonctivigeni” semnalati de Kampers-Manhe, 1991, indiferent de categoria sintactică (RC sau RP):

◆ Context volitiv:

- (46) *PD-ul a vrut să-i taie capul cu mâna PDSR-ului, după care să-l lase cu mâna întinsă.* (B01, 358, 59) (RP)
- (47) *Se doresc mai multe articole cu conținut politic în care să se vorbească despre președintele Lukașenko.* (B03, 264, 103) (RA)
- (48) *O, de ce nu am și eu pe cineva care să țină la mine, măcar un prieten sau o prietenă care să mă înțeleagă?* (B10, 599) (RA)

◆ Context negativ / interogativ / ipotetic:

- (49) *Bătrâna ieși ca mută, măsurându-l în toată înălțimea lui. Nu mai avea ce să spună.* (B02, 221) (RP)
- (50) *N-are de ce să se neliniștească, medicamentul ajunge acolo unde trebuie.* (B05a, 80) (RP)

Cu rol de operator negativ pot funcționa chiar substantive cu sens privativ:

- (51) *Absența unei politici care să asigure corelarea dintre deschiderea pieței interne și întărirea capacității întreprinderilor autohtone de a face față concurenței străine nu este întâmplătoare.* (J01, 325) (RA)

Am remarcat *supra*, Cap. 7, § 4.1, că relativele infinitivale conțin aceiași factori „subjonctivigeni”, care explică echivalența lor cu relativele conjunctivale subordonate unui complement vid al verbului *a avea* (sau *a fi*):

- (52) *Face și ea destule, că nu are* [GD pro [GC *cine să ne mai ajute*]]. (B10, 500)

Conchidem că relativele românești cu conjunctiv sunt atât relative complete, cât și periferice; în privința conectivului, admit atât *relativizatori* pronominali și adverbiali, cât și anumiți *relatori* [(cf. (46)].

- (53) *Îl trecură fiorii. Nu știa ce să facă, să oprească ori să meargă direct în depou.* (B02, 200)
- (54) *Se uitau doar. Nu aveam cum să ies, mi-era teamă.* (C05, 16)
- (55) *Nu există spectacol pe litoral unde să nu fie solicitați de publicul care-i iubește.* (J03, 665)

În cazul relativelor circumstanțiale cu adjectivul *când*, conjunctivul este marca simultaneității acțiunilor din relativă și matrice, însă acțiunea din relativă rămâne suspendată, deci virtuală:

- (56) *Am aprins lumina de avarie. Când să mă cuprindă cu totul deprimarea, apare islandezul grupului nostru, Einar Gunnarsson.* (B03, 761, 28)
- (57) *Când să pună piciorul pe prima treaptă, se uită speriat în compartimentul pasagerilor. Necunoscutul îl fixa mut, inexpresiv, cu ochii lucind.* (B02, 286)
- (58) *Ori s-a bălbăit Stelian când să zică da, ori Zoe Petre l-a dus cu vorba până când a cumulat ea și postul lui, s-a pus consilier de politică și internă și externă.* (B01, 199, 31)

Așadar, apreciem că nu există nici o legătură între selecția modală și tipul structural, ceea ce determină prezența conjunctivului este un set de trăsături semantice din matrice, care ar putea fi generalizate ca [+virtual], așa cum afirmam *supra*, Cap. 7, § 4.1. În română, alături de relativele cu conjunctiv, în aceeași categorie trebuie incluse și relativele infinitivale. Se poate vorbi astfel de o categorie semantică de relative *irealis*²⁴, care se opune relativelor *realis* (cu predicție realizată la indicativ). Modul predilect al relativelor *irealis* este conjunctivul, însă nu este exclus nici infinitivul (dacă verbul din matrice este *a avea* sau *a fi*) sau condiționalul:

- (59) *Există unele probleme în alcătuirea primului 11, întrucât Sărmășan este singurul fundaș stânga de meserie din lot și nu există un jucător de valoare sa care ar putea evolua pe această parte.* (J04, 75)

3.2. Focus □i fundal

Asocierea lingvistică dintre antecedentul relativei și agentul verbului din relativă rezultă din nevoia discursivă de *plasare în spațiul conversațional* (engl. *grounding*). În comunicare, referenții sunt prezentați ca relevanți pentru interlocutori în momentul în care sunt introduși în discurs.

Relativele, ca structuri cu rol de ierarhizare sintactică²⁵, sunt folosite pentru a plasa în spațiul conversațional referenții a căror relevanță nu este clară din mențiunea anterioară sau din contextul extralingvistic²⁶. Prince, 1981, discută trei tipuri de *grounding*; dintre acestea, unul este relevant pentru relative: *ancorarea*²⁷.

Funcția de *ancoră* a propozițiilor relative cunoaște două ipostaze, are dublă natură: (a) ancorarea servește ca mijloc de identificare unică a referentului și (b) servește ca mijloc de focalizare a referentului. Din această perspectivă, propozițiile relative se pot clasifica în două categorii: (a) relative care activează cognitiv informația denotată de centrul nominal și (b) relative care ancorează referentul identificat deja la un alt referent, în scopul de a-i da proeminență. Cele două categorii par a corespunde cu clasele sintactice pe care le-am descris mai sus: *completive* și *periferice*. După Depraetere, 1996, care studiază fenomenul de focalizare în relativele din limba engleză, există și relative restrictive care pot fi folosite în scopul de a pune informația discursivă selectată în centrul interesului comunicativ al vorbitorului, adică pot fi *focus*.

Distincția *focus* vs. *fundal* este asociată de obicei opoziției nou / vechi, remă / temă. Depraetere, 1996, 710, și Zafiu, 2000, 168, demonstrează însă că focalizarea, plasarea în prim plan a unor elemente din discurs depinde de intenția comunicativă a locutorului, așadar mecanismul reliefării este profund subiectiv.

În trei tipuri de relative: pseudo-scindate, prezentative și unele circumstanțiale temporale focalizarea pare a fi un mecanism pragmatic asociat mecanismului sintactic de formare a construcțiilor restrictive.

Considerăm, după Depraetere, 1996, 714, că trăsătura necesară și suficientă a *focusului* este referirea la o succesiune de secvențe ordonate temporal și limitate²⁸, succesiunea este reflectată în ordinea lineară în care sunt prezentate situațiile, astfel, evenimentele prezentate într-o subordonată pot fi focalizate numai dacă sunt ulterioare celor din regentă (dacă ordinea lineară dintre propoziții este P(rincipală) – S(subordonată)) sau anterioare situațiilor din principală (dacă ordinea e S – P).

(60) *Chiar se puse pe pat, cu mâinile împreunate sub ceață, închise ochii în ideea să așpească puțin, când pe retină îi apăru chipul cabalin al polițaiului de adineaori molfăind la nesfârșit gumă de mestecat, stăpân pe sine și pe cei din jur.* (B02, 296)

(61) *...când a sunat, ea tocmai izbutise să-l ridice pe dig.* (B05a, 88)

Se poate observa același raport și în cazul pseudo-scindatelor; în acest tip de construcții, subordonata este întotdeauna antepusă regentei:

(62) *Deci **ceea ce** am vrut să vă explic, a fost numai, mă rog, să vă explic, să încerc să vă conving...* (C04, 186, 152)

În prezentative, relativa urmează obligatoriu regenta (în ordine lineară), raportul dintre evenimente fiind de cele mai multe ori de simultaneitate:

(63) *O urmărește pe Margareta **cum** se uită întâi la cer cu ochii mijiiți, apoi în jur, prin curtea cu garaje, pe la ferestrele din zidurile de beton.* (B02, 395)

Ambiguitatea lecturii unei circumstanțiale temporale de tipul (64) (discutate de Johnston, 1994) nu se poate rezolva recurgând exclusiv la conceptul de *focus*:

(64) *Maria scrie scrisori când e la cafenea.*

Focusul intonațional²⁹ sau topica nu sunt suficiente pentru descrierea semantică a acestor construcții:

(65) *Când e la cafenea, Maria scrie scrisori.*

După Johnston, 1994, o interpretare convenabilă din punct de vedere semantic-sintactic a acestor enunțuri este posibilă în termeni de *descriere a intervalelor*, în asociere cu modul de generare a construcției. Relativele circumstanțiale sunt adjonționate fie la GV, fie la GFlex. Distincția sintactică determină interpretarea *intervalului* ca (a) parte a restricției sau ca (b) extensie nucleară a unui adverb de cuantificare. Sunt posibile astfel două „citiri” pentru (65): „citirea restrictivă”³⁰ a adjunctului (66) și „citirea restrictivă” a matricei (67):

(66) *Întotdeauna* [când e la cafenea] RESTRICȚIE
[Maria scrie scrisori] EXTENSIA NUCLEARĂ

(67) *Întotdeauna* [**Maria scrie scrisori**] RESTRICȚIE
[când e la cafenea] EXTENSIA NUCLEARĂ

Aceeași reprezentare semantică o vor avea și construcțiile în care relativa adverbială are sens episodic, trimițând la o unică instanță a eventualității:

(68) *Maria a scris scrisoarea când era la cafenea.*

Johnston, 1994, demonstrează că *focus*-ul (intonațional sau obținut prin ordonarea secvențelor) nu determină lectura restrictivă a adjunctului sau a matricei, decât în dependență de tipul sintactic al construcției, de tipul de adjonțonare. Autorul analizează numeroase construcții temporale aso-

ciate cu diverse adverbe de cuantificare (unele mai sensibile decât altele la *focus*³¹).

Credem că o cercetare a interacțiunii dintre circumstanțialele relative și adverbele de cuantificare în limba română ar fi profitabilă atât pentru descrierea relativelor, cât și pentru faptul că ar furniza date interesante privitoare la trăsăturile tipologice ale limbii.

NOTE:

-
- ¹ Numai formele *câți*, *câte*, care funcționează pronominal.
  - ² Cf. Dobrovie, 1994/2000; Baciu, 1996, 109; Cornilescu, 2002, 25-39, explică prezența lui *pe* și a cliticului în termeni de gen semantic. GD cu *pe* sunt grupuri proeminente, care au interpretări argumentale de nivel obiect și nu primesc lectură de tip *specie*. V. și Dindelegan, 2003, 169 ș.u., pentru o descriere a ipostazelor sintactico-semantică ale prepoziției *pe*.
  - ³ Baciu, 1996, 110: un GN lexical poate fi dublat prin clitic numai dacă este precedat de prepoziții.
  - ⁴ V. Guțu-Romalo, 1973, 1985.
  - ⁵ Chomsky, 1977, definește *Wh-movement* ca asocierea a două fenomene distincte: deplasare și cuantificare.
  - ⁶ O categorie vidă α este o variabilă dacă și numai dacă (a) ocupă o poziție A, (b) e legată de un cuantificator, (c) e marcată pentru caz.
  - ⁷ Cf. Guțu-Romalo, 2000, 53-54, pentru această greșeală și pentru alte situații de folosire invariabilă a lui *care*; în același loc se semnalează și cazuri de omiterea a prepoziției la antecedentul relativei, *a primit cei dintii oaspeți care au venit...*
  - ⁸ Cf. Guțu-Romalo, 1973: „substituția prin dativ în cazul construcțiilor cu *la* în care substantivul este determinat printr-un numeral cardinal nu este posibilă din pricina caracterului cazual invariabil al numeralului și a situării obligatorii a determinantului înaintea substantivului, poziție în care substantivul nu e compatibil cu articularea și ca atare (...) nu este capabil să exprime cazul.“
  - ⁹ Cf. Cornilescu, 1996, 72
  - ¹⁰ Manoliu-Manea, 1977, 190, vorbește despre *capriciile relativului-atribut*, amintind pe lângă situații de tipul celor de sub (25), de incapacitatea românei de a forma relative în care atributul depinde de un nominal obiect indirect, din pricina marcării sintactice a dativului românesc: * *am întâlnit băiatul (la) a cărui soră i-am împrumutat o carte.*

-
- ¹¹ Manoliu-Manea, 1977, 185, numește acest fenomen *pronominalizarea nominalului*, amintind și o altă situație în care prepoziția relativului este suprimată, fiind identică cu cea care însoțește antecedentul: *întru noaptea ceaia [ce-l prinseră]*. Haegeman, 1994, 389, explică un fenomen similar în poloneză prin *copiere*.
- ¹² Cf. Pană-Dindelegan, 1976/1999.
- ¹³ Acest tip de construcție este semnalat de Pană-Dindelegan, 1992, 90.
- ¹⁴ După Rizzi, *apud* Haegeman, 1994, 412, construcții de tipul (41b) se supun subiacenței, dar pentru limbi de tipul limbii italiene bornele trebuie supuse parametrizării. v. și *supra*, cap. 3, § 3.2.
- ¹⁵ Se pot identifica două direcții în cercetările care pleacă de la teoria lui Keenan și Comrie: (a) studii care își propun generalizări: Lehmann, 1986, pornind de la teoria accesibilității propune o versiune elaborată a ierarhiei funcțiilor sintactice, capabilă să dea seama de fenomene din mai multe limbi; Lehmann stabilește o relație între gradul de nominalizare și gradul în care se obține o relație anaforică interpozițională; Peter de Haan, 1987, extinde cercetarea și la relative non-restrictive, mai ales cu antecedent nominal nedefinit; lucrarea sa conține și o analiză pe corpus (text scris); (b) studii aplicative: teste bazate pe corpus în diferite limbi, care își propun identificarea unui tipar particular în limba respectivă: Matsumoto, 1991; Yamashita, 1994; Bican, 1999; Naucler, (f.a.); Cardie (f.a.).
- ¹⁶ Ierarhia se confirmă în măsura în care datele sunt suficient de reprezentative; am ales în mod deliberat numai texte din registrul oral, pentru a avea o imagine asupra acestei ierarhii în procesarea spontană a construcțiilor relative.
- ¹⁷ Funcțiile sintactice identificate de noi în corpus se deosebesc de cele din modelul avut în vedere, pentru că nu am analizat decât construcții cu relativizator pronominal; o altă deosebire constă în faptul că noi am încadrat în același tip realizările obiect prepozițional și circumstanțial (pronume cu prepoziție în ambele cazuri).
- ¹⁸ În analiza noastră nu am ținut seama și de ordinea SVO / VSO din fiecare propoziție relativă, pentru că, nedispunând de un corpus procesabil automat, operația de extragere a informațiilor ar fi fost extrem de laborioasă. Rezultatele nu ar suferi modificări majore, însă regretăm că nu am putut respecta procedura standard pentru acest test. El ar trebui extins și pentru alte categorii de relative și pe un corpus compozit, dar acest lucru va fi posibil numai în momentul în care și româna va avea un corpus procesabil automat.
- ¹⁹ Această observație o facem bazându-ne pe observații empirice, fără a fi efectuat un calcul exact în corpus. Principiul lui Leech poate fi verificat dacă se măsoară lungimea frazelor care conțin relative (numărând cuvintele din fiecare frază) și se urmărește distribuția relativei în raport cu limitele unității frastice. Evident, un asemenea test nu se poate realiza „manual“ decât pe un număr mic de construcții, ceea ce se poate dovedi nerelevant.
- ²⁰ Un test interesant ar fi să se urmărească rolul semantic al antecedentului și relativului și combinațiile cele mai frecvente, ținând seama de următoarele coordonate: rol semantic (Agent / Pacient sau Temă), funcția sintactică, tranzi-

- tivitatea verbului și trăsătura [+Animat], [+Uman] (a relativului și antecedentului). Am făcut o astfel de glossare a corpusului pe o colecție de aproximativ 600 de relative, identificând trei tipuri: A-Rel (relativ agent, subiect), P-Rel (relativ temă, obiect) și S-Rel (relativ subiect, inanimat, vb. intransitiv). Din păcate, analiza este nefinalizată, pentru că aceste date trebuie corelate cu trăsăturile antecedentului și corpusul trebuie extins pentru cât mai mulți relativizatori pronominali și pentru o varietate de registre stilistice (în „exercițiul“ nostru nefinalizat am lucrat pe un corpus alcătuit exclusiv din relativele complete cu *care* din romanul lui Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*). Astfel, ipoteza ierarhiei accesibilității ar fi confruntată cu o ierarhie a accesibilității rolurilor tematice, la fel de importantă atât pentru vorbitor, cât și pentru receptor.
- ²¹ Cf. Nilsson, 1969, 120, pentru observația că în cazul (c), în limba română este mai frecvent indicativul, spre deosebire de limba franceză, unde se preferă conjunctivul.
- ²² Cf. Corbeau, 1951; Grevisse, 1980; Le Bidois & Le Bidois, 1935-1938; Carlsson, 1969; Eriksson, 1979, citați de Kampers-Manhe, 1991, 6-35, care face o trecere în revistă a principalelor abordări și a condițiilor de ocurență inventariate. V., de asemenea, Kleiber, 1987, care abordează chestiunea subjonctivului în construcțiile relative în relație cu opoziția relative restrictive / apozitive.
- ²³ Termen utilizat de Kampers-Manhe cu sensul de factor responsabil de apariția conjunctivului în relativă.
- ²⁴ Termen preluat de la Grosu, 1994 și Grosu și Landman, 1998.
- ²⁵ Cf. Zafiu, 2000, 171 ș.u., pentru mijloacele lingvistice de marcarea a prim-planului și a fundalului în limba română (opozițiile temporal-aspectual, ierarhizarea sintactică prin subordonare și mărcile adverbiale).
- ²⁶ Cf. Fox și Thompson, 1990, 300: „to ground a noun phrase is to locate its referent in conversational space by relating it to a referent whose reference is clear, that is to a given referent in the immediate context.“
- ²⁷ Cf. Prince, 1981, 236: „a discourse entity is anchored if the NP representing it is linked, by means of another NP, or ‘anchor’, properly contained in it, to some other discourse entity“.
- ²⁸ Depraetere, 1996 operează cu două variabile semantice pentru acțiune / situație: [+limitată] (încheiată) și [+telică] (care poate avea o limită). V. și Zafiu, 2000, 39, distincția între caracterul *durativ* vs. *telic* al acțiunii.
- ²⁹ *Maria scrie scrisori la cafenea* și *Maria scrie scrisori la cafenea*.
- ³⁰ V. opinia frecvent formulată în literatură privind funcția semantică a circumstanțialelor temporale: de a asigura restricția unui adverb de cuantificare.
- ³¹ V. observația lui Rooth, 1985, *apud* Johnston, 1994, 3, că anumite adverbe (ex.: *numai*, engl. *only*) sunt în mod necesar asociate semantic cu elementul focalizat din propoziție.